

UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI YARATISHDA YUSUF XOS HOJIB FALSAFIY MEROSIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Asror Muhamedov

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ijtimoiy fanlar fakulteti dekani

Alfraganus universiteti

<https://orcid.org/0009-0007-9499-5828>

E-mail: asrormukhamedov24@gmail.com

Annotatsiya: *Xalqimiz boshidan kechirayotgan ma'naviy yangilanish jarayonining falsafiy asoslarini mustahkamlash bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Mana shunday g'oyaviy-mafkuraviy platformalardan biri Yangi O'zbekiston va Uchinchi Renessans poydevorini barpo qilish masalasidir. Renessans ijtimoiy taraqqiyotning shunday davriki, bunda juda katta o'zgarishlar – ilm-fandagi yangiliklar va iqtisodiy taraqqiyot, madaniy va ma'naviy sohadagi ulkan yutuqlar bilan xarakterlanadi. Insoniyat tarixida Uyg'onish davri kamdan-kam uchraydigan fenomendir.*

Kalit so'zlar: *Yusuf Xos Hojib, Yangi O'zbekiston, Uchinchi renessans, uyg'onish, davlat, falsafa, jamiyat, adolat, inson qadri.*

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИЛОСОФСКОГО НАСЛЕДИЯ ЮСУФА ХОС ХАДЖИБА В СОЗДАНИИ ОСНОВ ТРЕТЬЕГО РЕНЕССАНСА

Асрор Мухамедов

Доктор философских наук (PhD), доцент

Декан факультета социальных наук

Университет Альфрагануса

<https://orcid.org/0009-0007-9499-5828>

E-mail: asrormukhamedov24@gmail.com

Аннотация: *Ведётся планомерная работа по укреплению философских основ процесса духовного обновления, который переживает наш народ. Одной из таких идеологических и идеологических платформ является вопрос строительства основ Нового Узбекистана и Третьего Возрождения. Возрождение — период общественного развития, характеризующийся большими переменами — новациями в науке и экономическом развитии, великими достижениями в культурной и духовной сферах. Возрождение – редкое явление в истории человечества.*

Ключевые слова: *Юсуф Хос Хаджиб, Новый Узбекистан, Третье Возрождение, Ренессанс, государство, философия, общество, справедливость, человеческое достоинство.*

PROSPECTS FOR USING THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF YUSUF KHOS HAJIB IN CREATING THE FOUNDATIONS OF THE THIRD RENAISSANCE

Asror Mukhamedov

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor
Dean of the Faculty of Social Sciences
Alfraganus University.

<https://orcid.org/0009-0007-9499-5828>

E-mail: asrormukhamedov24@gmail.com

Annotation: Systematic work is underway to strengthen the philosophical foundations of the process of spiritual renewal that our people are experiencing. One of such ideological and ideological platforms is the issue of building the foundations of the New Uzbekistan and the Third Renaissance. Renaissance is a period of social development characterized by great changes - innovations in science and economic development, great achievements in the cultural and spiritual spheres. Renaissance is a rare phenomenon in the history of mankind.

Keywords: Yusuf Khos Khadzhib, New Uzbekistan, Third Renaissance, Renaissance, state, philosophy, society, justice, human values.

KIRISH.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Ayni paytda xalqlar tarixida o‘ziga xos tub yangilanish davrlari borki, bunday zamonlarda muayyan millat dahosi, uning o‘zi salohiyatini namoyon etishga intilishi, yaratuvchanlik faoliyati eng yuksak cho‘qqilarga ko‘tariladi”¹. Shu bilan birgalikda Renessans hodisasiga sabab bo‘lgan omillar va shart-sharoitlar, iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi o‘zgarishlarning bu jarayonga qanchalik turtki berganini tadqiq etish ham Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda foydalanish muhim masalalardan biridir. Renessans davrini keltirib chiqargan omillar orasida buyuk allomalar dahosining shakllanishi masalalari ham ahamiyatga molik bo‘lib, shu kontekstda Yusuf Xos Hojib ma’naviy merosini o‘rganish ham bugungi kundagi ilmiy muammolardan biridir. Renessans davrini o‘rganish fanlararo integratsiyani talab qiladi. Bir vaqtning o‘zida iqtisodiyot, madaniyat, ma’naviy hayot va siyosiy jabhadagi o‘zgarishlar, shu bilan birgalikda aniq va tabiiy fanlar, falsafa va adabiyot kabi fundamental fan sohalaridagi yangiliklar, ularning mohiyatini ilmiy jihatdan tatbiq etish g‘oyatda keng ko‘lamli tadqiqotlarni taqozo etadi. Shu bilan birgalikda falsafaning metodologik funktsiyasidan kelib chiqib, yuqoridagilarning barchasini umumlashtirgan holda xulosalar chiqarish mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Markaziy Osiyodagi ilk Renessansning katalizatori nimada edi? Juda ko‘pchilik olimlar bu borada yakdil fikrda bo‘lib, islom dinining taraqqiyoti va uning bunyodkorlik mohiyati keng doiradagi taraqqiyotga sabab bo‘lganligini

¹ Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021. – Б. 5.

taʼkidlaydi. Maʼlumki, jamiyat hayotining bir maromda kechishi, insonlarni safarbar qilish va ularni buyuk yaratuvchanlik yoʻlida birlashtirish uchun mafkura kerak. Islom oʻz davrida ana shunday mafkura vazifasini bajardi. Islom dini arkonlari Yevroosiyoning katta mintaqasida universal madaniy muhit yaratdi. Tarixchi olim Georgiy Mirskiy taʼkidlaganidek, islom sivilizatsiyasi turli tarixiy taqdir, madaniyat, mentalitet va anʼanalarga ega insonlarni birlashtirgan ². Tarixchi olim Georgiy Mirskiy taʼkidlaganidek, islom sivilizatsiyasi turli tarixiy taqdir, madaniyat, mentalitet va anʼanalarga ega insonlarni birlashtirgan. Shu bilan birga islom dini diniy va dunyoviy fanlar hamda din va dunyoviylik oʻrtasidagi uygʻunlikni taʼminlab, jamiyatning normal hayot kechirishiga sabab boʻldi ³.

Yusuf Xos Hojib ijodiy merosidan bugungi kunda foydalanish zarur boʻlgan qismlaridan biri ilmni toʻgʻri yoʻlga sarflash, uni jamiyat va davlat manfaatlari yoʻlida ishlatish masalasidir. Maʼlumki, ilmni qanchalik ulugʻlamaylik, insoniyat manfaatlari yoʻlida ishlatmas ekan, bu halokatli oqibatlarni keltirib chiqaradi. Masalan, yer yuzidagi eng katta insoniy fojeani keltirib chiqargan Yaponiyaning Nagasaki va Xirosima shaharlari osmonidan portlagan atom bombalaridir. Albatta, mana shunday qirgʻibarat qurollarni ham olimlar, ilm ahli oʻylab topgan. Bugungi kunda Oʻzbekistonda ilm-fanga davlat darajasida eʼtibor kuchli. Informatsion texnologiyalar, tabiiy fanlar sohasida katta-katta imkoniyatlar mavjud. Ana shu imkoniyatlardan foydalanib, jamiyatimiz aʼzolariga zarar yetkazish hollari ham uchrab turibdi. Misol uchun, internet tarmogʻidagi veb-saytlarni buzib kirish, bank hisob raqamidagi pullarni oʻgʻirlash maʼlum bir bilim va koʻnikma talab etadi. Lekin bunday kompetentsiyalar jamiyat va davlat manfaatlariga zid boʻlib, insonni ham tubanlikka yetaklaydi. Yusuf Xos Hojib yozganidek:

Koʻzi toʻq kerak ham nomusli olim,
Hushyor boʻlgan yana sohibi bilim ⁴.

Yangi Oʻzbekiston taraqqiyotiga tushov boʻlayotgan muammolardan biri korrupsiya masalasidir. Oʻzbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash davlat siyosati darajasiga chiqqan masalalardan biridir. Shu bois “Korrupsiyaga qarshi kurash toʻgʻrisida”gi Qonun qabul qilindi. Unga asosan: “Korrupsiya - shaxsning oʻz mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini yoxud oʻzga shaxslarning manfaatlarini koʻzlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etish”⁵, deb belgilangan. Shu bilan birgalikda korrupsiyaga qarshi kurash boʻyicha milliy kengash va doimiy asosda faoliyat koʻrsatadigan korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi faoliyati yoʻlga qoʻyildi⁶. Shunga qaramasdan korrupsiya ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat hayotining turli sohalarida keng namoyon boʻlmoqda. Misol uchun, 2021 yilda “Korrupsiyaga oid jinoyatlar oqibatida davlat

² Мирский Георгий. “Исламская цивилизация в глобализирующемся мире” Россия и мусульманский мир, по. 12, 2004, pp. 126-144.

³ Солтанова Н.Б. Ренессанс Востока – научная база Запада. American Scientific Journal. № 52/2021. – С. 9.

⁴ Кутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдухамид Пардаев таъдиди. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 248.

⁵ <https://lex.uz/docs/3088008>

⁶ <https://anticorruption.uz/uzc/item/about>

va jamiyat manfaatlariga 2020 yilda 500 mlrd. 102 mln. soʻmlik moddiy zarar yetkazilib, 355 mlrd soʻm yoki 71,0 foiz undirilgan boʻlsa, 2021 yildagi moddiy zarar miqdori 1 trln. 282 mlrd.ni tashkil etib, 887 mlrd. soʻmi yoki 69,1 foizi undirilgan”⁷. Koʻrinib turibdiki, jinoyat ishi ochilib, sud hukmi oʻqilgan korruptsiyaviy holatda ham odatda keltirilgan zararining katta qismi davlat byudjetiga qaytarilmay qoladi. Korruptsiya muammosining shaxs maʼnaviy qiyofasi bilan bogʻliq ekanligini juda koʻp olimlar tadqiq etgan. Rossiyalik faylasuf olim V.Gorbova taʼkidlaganidek: “Falsafiy va antropologik tahlil qilish orqali bu hodisaga kengroq qarash, bunda tarixiy va madaniy omillarni eʼtiborga olish hamda jamiyat tomonidan qabul qilingan ijtimoiy norma va standartlar, anʼana va urf-odatlariga chuqur kirib borish zarur”⁸. Bu borada bundan ming yil oldin Yusuf Hos Hojib tomonidan ilgari surilgan halollik kontseptsiyasi gʻoyatda muhim ahamiyatga egadir. Olim yozadi:

Koʻzi toʻq hech qachon olmagay pora,
Pora olsa hojib, bek yuzi qora.
Pora bilan ortga ketar har bir ish,
Pora bilan barbod bitar har bir ish⁹.

Yusuf Xos Hojib maʼnaviy merosidagi korruptsiyaga qarshi kurashga doir qarashlarini yoshlar orasida targʻib qilish, ular dunyoqarashining tarkibiy qismiga aylantirish gʻoyatda muhim vazifa boʻlib turibdi. Alloma qayd etib oʻtganidek, poraxoʻrlilik shaxsga doir jinoyat emas. Yuqorida qayd etib oʻtilganidek, hukmdorning maslahatchisi pora olsa, nafaqat u, balki hukmdorning yuzi ham qora boʻladi. Buning oqibatida esa hokimiyatning obroʻsizlanishi, jamiyat aʼzolarining ishonchsizligi va ijtimoiy beqarorlikning kelib chiqishi yuz berishi mumkin. Shu sababli ham Yusuf Xos Hojib davlat xizmatchisining koʻzi toʻq boʻlishga, hokimiyatni hurmat qilishiga va adolat bilan ish yuritishga chaqiradi.

Alloma korruptsiyaning inson fojeasi ekanligiga eʼtibor qaratib Oytoʻldining oʻz oʻgʻli Oʻgdulmishga nasihati tarzida quyidagilarni bayon etadi:

Shamolday yugurar benomu nishon,
Oʻlarman naf koʻrmay bagʻrimda armon.
Pora-tortiq bilan hal boʻlmas ishim,
Vo darigʻ, korimga yoʻq yarar kishim¹⁰.

Diniy nuqtai nazardan pora – rishva ancha ogʻir gunohlardan biridir. Oytoʻldi tilidan aytilgan afsus-nadomat – haqiqiy dunyoda muammolarni pora-tortiq bilan hal qilib boʻlmasligi, buning asosida turgan masala esa ijtimoiy munosabatlarda taʼmagirlikning saqlanib qolganidir. Taʼmagirlikka oʻrgangan inson nafaqat

⁷ <https://anticorruption.uz/uzc/item/2022/03/10/agentlikning-2021-jildagi-faoliyati-natizhalariga-bagishlangan-matbuot-anzhumani-bolib-otdi>

⁸ Горбова В.В. Философско-антропологические измерения коррупции. Автореф. дисс. философ.наук. Вороножен, 2016. – С. 11.

⁹ Кутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдуҳамид Пардаев таъддили. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 248.

¹⁰ Кутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдуҳамид Пардаев таъддили. –Тошкент, Янги аср авлоди, 2016. – Б. 133.

gunohga botadi, balki Alloh oldidagi oʻz qarzini unutadi, barcha narsani pulga sotib olish ruhiyatiga moslashib qoladi. Shu sababli alloma poraxoʻrlikni afsus va nadomat bilan yodga oladi. Davlat xizmatchisining axloqiy-maʼnaviy qiyofasi xususida mushohada yuritib, ikki yomon sifatlardan biri (birinchisi sir saqlay olmaslik) poraxoʻrlikdir, deb aytadi. Hukmdor atrofida yurgan amaldorlar oʻz mavqeidan past niyatlarda foydalanmasligi lozimligini uqtiradi. Maʼlumki, hokimiyat harakati uning institutlari yordamida faoliyat koʻrsatadi. Institutlar faoliyatiga esa maʼlum bir shaxslar rahbarlik qiladi. Shu sababli hukmdor yoki xalq tomonidan ishonch bilirilgan rahbarlar xalq va hokimiyat oʻrtasidagi toʻsiq emas, koʻprik boʻlishi kerak. Yusuf Xos Hojib bu kontseptual yondashuvni bunday ifodalaydi:

Pora olmay qilsa barcha ishini,
Bekka yaqin qilsa olis kishini.
Ikki illat boʻlsa kishida, malik,
Buyurma unga ish, uzatma ilik.

Xalq va hukumat ishonchini yoʻqotgan amaldorga ish buyurish, yaʼni ishonch bildirish, unga hurmat-ehtirom koʻrsatish mumkin emas. Bu orqali jamiyat korrupsionerga ijtimoiy sanksiyalarni qoʻllaydi, unga nisbatan nafrat va ishonchsizlik tuygʻularini izhor etadi.

Yusuf Xos Hojibning amaldor hokimiyat bilan xalq oʻrtasidagi koʻprik boʻlishi kerak degan gʻoyasi, bugun Oʻzbekistonda amal qilinayotgan davlatimiz rahbari tashabbusi bilan ishlab chiqilgan “Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qiladigan vaqt keldi”¹¹, – degan kontseptual fikrining falsafiy asosini tashkil qiladi. Bu boradagi muammolar ming yillar davomida jamoatchilikni qiynab kelganiga oid bugungi kunda ham misollar yetarli: “Rahbarlar muntazam ravishda xalq orasida boʻlib, shaxsiy qabullar tashkil etishlari, joylardagi muammolarni hal qilishlari zarur. Bundan keyin joylardagi rahbarlar faoliyatiga birinchi navbatda ular boshqarayotgan hududdagi aholidan tushayotgan murojaatlar soni, ularning xalq ichida yurishi, mavjud muammolarning amaliy yechimiga qarab baho beriladi. Qisqa qilib aytganda, rahbarlarga xalqning oʻzi baho beradi”¹².

Xalq bilan muloqot mavzuini davom ettirib, alloma yozadi:

Ulusga, lashkarga bosh boʻlsang oʻzing,
Halolu toʻgʻri boʻl ham oʻtkir koʻzing.
Oʻzing hojib ersang, pora olmagin,
Yetim, tul va qashshoq soʻzin tinglagin.¹³

Jamiyat aʼzolarining barcha qatlamlari ehtiyojlari, manfaatlari va orzu-umidlari turlicha. Shular ichida ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar ham bor. Koʻpincha ushbu muammolar qashshoqlik bilan bogʻliq holda namoyon boʻladi. Misol uchun, boquvchisi(eri)ni yoʻqotgan beva ayol farzandlarini moddiy jihatdan taʼminlash imkoniyatiga ega boʻlmay qoladi. Chunki iqtisodiy neʼmatlardan

¹¹ <https://www.gazeta.uz/uz/2016/10/22/islohotlar/>

¹² Ўша манба.

¹³ Кутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдуҳамид Пардаев таъддили. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 402.

bahramand boʻlishdagi notekislik sababli qashshoqlik uning farzandlariga ham oʻtadi. Bu esa taʼlim va tarbiya jarayonidagi murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Oqibatda ijtimoiy qarama-qarshiliklar kengayishi, jamiyat va davlatning asoslariga zarar yetishi mumkin. Qayd etib oʻtish kerakki, hamma vaqtlarda ham ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar jamiyatning mutloq koʻpchiligini tashkil qilmagan. Shunday ekan, bunday toifadagi kishilarga nisbatan alohida munosabat, gʻamxoʻrlik koʻrsatish orqali avloddan avlodga oʻtib keladigan qashshoqlik zanjiriga barham berish mumkin. Davlat amaldori (hojib) esa bu borada hushyor boʻlishi, muammoni oʻz vaqtida hal qilishi zarur.

Korrupsiya ming yillar davomida yashab kelayotgan, maʼlum bir xalqda maʼlum bir shaklda namoyon boʻladigan salbiy ijtimoiy illatdir. Uning vaktsinasi ham har bir xalqning madaniyati va mentalitetidan kelib chiqib ishlab chiqilishi kerak. Yusuf Xos Hojib maʼnaviy merosida aks etgan kontseptual ahamiyatga molik boʻlgan qarashlar yoshlar oʻrtasida korrupsiyaga nisbatan toqatsizlik kayfiyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega boʻladi. Yangi Oʻzbekiston orzusini amalga oshirish va uni hayotga tatbiq etishda Yusuf Xos Hojib maʼnaviy merosining qaysi jihatlaridan foydalanish mumkin?

Birinchidan, Yusuf Xos Hojib shaxsiy namunasi bilan vatan va millat birligi uchun oʻz hayotini baxsh etgan insondir. “Qutadgʻu bilig” dostonining bosh qahramonlaridan biri Oytoʻldi kabi hukmdor xizmatiga kirgan va umrini adolat bilan hokimiyatni boshqarishda yordam berish uchun sarflagan. Mazkur oʻrnak boʻlgulik holatning bugungi kundagi ijtimoiy jarayonlardagi namunasi nimadan iborat boʻlishi mumkin? Maʼlumki, globallashuv va axborotlashuv taʼsirida milliy madaniy chegaralar shiddat bilan yuvilib ketmoqda. Natijada milliy madaniyat va qadriyatlarga putur yetib, dunyo miqyosidagi yagona – kosmopolitik ahamiyatga ega boʻlgan global madaniyat shakllanishi kuzatilmoqda. Dunyoni egallab olishga qaratilgan liberal gʻoyalarning qandaydir qora niyatli kuchlar tomonidan boshqarilishi haqidagi konspirologik nazariyalarga shubha bilan qaragan holda, iqtisodiy va madaniy aloqalar tobora kuchayib borayotganligini eʼtirof etmasdan iloji yoʻq. Milliy madaniyatning yemirilib borishi natijasida esa milliy manfaat degan fundamental tushuncha ham oʻzining birlamchi ahamiyatini yoʻqotmoqda. Maʼlumki, milliy manfaat bu – davlat manfaatlari prizmasida namoyon boʻladigan jarayon. Bu esa oʻz-oʻzidan milliy davlatchilikka nisbatan hurmatsizlik, davlat rahbarlarini asossiz tanqid qilish, turli shubha va gumonlar orqali ularga ishonchsizlikni namoyon etishga olib kelayotgani kuzatilmoqda. Dunyo miqyosidagi axborot makonining teng huquqli subʼekti boʻlish uchun tegishli maʼlumotlarni oʻqish va oʻrganish, shaxs yoki jamoa tomonidan maʼlum bir maʼnodagi kontentni yaratish yetarlidir. Lekin axborot butkul moddiy xususiyatga ega emas. Shaxs axborot makonida qanchalik joʻshqin faoliyat koʻrsatmasin, baribir moddiy hayot bilan bogʻliq boʻladi. Uning miyasidagi axborotga javob beradigan neyronlar qabul qilingan uglevodlar, oqsillar hamda kislorod taʼsirida harakatlanadi. Buning uchun esa real voqelik bilan bogʻlanish, unda faol harakatlanishi zarur. Bu esa milliy manfaatlar orqali namoyon boʻladigan jarayondir.

Soʻnggi vaqtlarda global axborot makoni subʼekti sifatida oʻz hukumati va xalqiga past nazar bilan qarash avj olgan. Bu esa yoshlarda huquqiy nigilizm, siyosiy jarayonlardan oʻzini chetga olish kabi salbiy xususiyatlarning shakllanishiga olib kelmoqda. Yusuf Xos Hojib hayotiy ibratining mohiyati ham shaxs qanchalik bilimdon boʻlmasin, oʻzidan bilimi past boʻlgan hukmdorlarga maslahat berishdan, ularni toʻgʻri yoʻlga boshlashdan oriyat qilmasligi kerak. Yaʼni axborot makonidagi ijtimoiy faollik jamiyat va davlat manfaatlariga xizmat qilishi zarur. Ushbu gʻoya va uning zamirida yotgan allomaning fikrlari bugun yoshlarimiz uchun gʻoyatda zarur boʻlgan maʼnaviy ozuqani berishga qodirdir. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev taʼkidlaganidek: “Eng muhimi, bunday ezgu fikr va intilishlar yon atrofdagi xalqlar va davlatlarga nisbatan asossiz daʼvolar yoki oʻz qobigʻiga oʻralib olishga sabab boʻladigan proteksionizm va izolyutsionizm tamoyillaridan mutlaqo holidir”¹⁴. Hozirgi kunda dunyo miqyosida keskin qarama-qarshilik va toʻqnashuvlar yuz berib turgan bir sharoitda, milliy birlikni saqlash, yoshlarda fuqarolik pozitsiyasini kuchaytirish, ularning oʻz bilim va mahoratini Vatan yoʻlida sarflashga safarbar etish muhim vazifadir.

Ikkinchidan, Yusuf Xos Hojib maʼnaviy merosining gultoji boʻlgan bilim kontseptsiyasi Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda maʼnaviy asoslardan biri boʻlib xizmat qilishi mumkin. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev bu haqda toʻxtalib shunday degan edi: “...yagona maqsadimiz – maktabgacha taʼlim va maktab taʼlimi, oliy va oʻrta maxsus taʼlimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni Uchinchi Renessansning toʻrt uzviy xalqasiga, bogʻcha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-oʻqituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa Yangi Uygʻonish davrining toʻrt tanyach ustuniga aylantirishdan iborat”¹⁵.

Bilimning ijtimoiy funktsiyasi – bunyodkorlik, jamiyatni jipslashtirish va taraqqiyot jarayonidagi ustuvorligi boʻyicha Yusuf Xos Hojib tomonidan bayon etilgan sodda va xalqona baytlardan yosh avlodga motivatsiya berishda unumli foydalanish mumkin. Bilimsiz insonni hayvonga tenglashtirgan alloma bu yoʻlda inson zoti hech qachon toʻxtamasligi kerakligi, dunyoning sir-sinoatlarini aniqlash, mavjud muammolarga oqilona yechim topish uchun aynan bilim egallash zarurligini qayta-qayta uqtirib oʻtgan. Shu bilan birgalikda Yusuf Xos Hojib nazarida bilimli inson – ustoz jamiyatda har qanday martaba va lavozimdan ulugʻdir. Shu sababli boʻlsa kerak, Yusuf Xos Hojib adabiy merosidan joy olgan qahramonlarning aksariyati, garchi ular buyuk hukmdorlar boʻlsa ham bilimli insonlar – olimlardan yordam soʻrashdan uyalmaydi. Hokimiyat barqarorligining kaliti ham bilimdadir, shuning uchun ham barcha olim ahlining ortidan ergashishi kerak degan xulosaga keladi.

Davlatimiz rahnamoligida yoshlarning bilim olishga berilayotgan eʼtibor oʻz natijasini koʻrsatdi. “Yuksalish” umummilliy harakati tomonidan tayyorlangan “Oʻzbekistonda 2017-2021 yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi

¹⁴ Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент, “Ўзбекистон”, 2021. – Б. 19.

¹⁵ Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент, “Ўзбекистон”, 2021. – Б. 57.

boʻyicha Harakatlar strategiyasi natijalari” deb nomlangan byulletenda qayd etilishicha, 2018 yilda xalqaro fan olimpiadalarida 8 ta medal kiritilgan boʻlsa, 2019 yilda 13 ta, 2020 yilda esa 25 ta medal qoʻlga kiritilgan¹⁶. Ushbu yutuqlarni mustahkamlash, maʼrifatning jamiyat aʼzolarining barchasi uchun ham qadriyat darajasiga koʻtarish uchun alloma asarlariga murojaat qilish, uning bilim haqidagi dono soʻzlaridan shiorlar va chaqiriqlar tayyorlashda foydalanish mumkin. Yusuf Xos Hojib ijodidagi oʻta samimiylilik, xalqchilik va ommaboplik natijasida allomaning purmaʼno gʻoyalari jamiyatning turli qatlamlari orasida tezda yoyilishi aniq.

Uchinchidan, Yusuf Xos Hojib falsafiy merosidan bugungi kundagi oʻtkir muammo – jamiyatdagi mavjud diniy qutblashuvni bartaraf etishda foydalanish mumkin. Ijtimoiy qutblashuv (polyarizatsiya) iqtisodiy, madaniy va boshqa mansublikdan kelib chiqib jamiyat aʼzolari oʻrtasida qarama-qarshilikning kelib chiqishidir. Bu haqda toʻxtalib Shavkat Mirziyoyev shunday deydi: “Umuman, jamiyatdagi muammo va mojarolarning uzoq vaqt mobaynida hal etilmay qolishi, qonunsizlikning avjiga chiqishi, inson huquqlarini mensimaslik va ularning poymol etilishi, fuqarolarning faol ijtimoiy-iqtisodiy hayotdan chetda qolishi, etnik kelib chiqishi yoki milliy-diniy sabablar boʻyicha kamsitilishi kabi illatlar bir boʻlib, gʻoya va qarashlarning salbiy tomonga oʻzgarib ketishi va alamzadalik kayfiyatining ekstremistik harakatlarga aylanishiga sabab boʻlayotgani kuzatilmoqda”¹⁷. Oʻzbekiston tarixida islom dinining juda katta oʻrni boʻlgani, ilk Renessansga aynan islom dini va arab tili asos boʻlib xizmat qilgani xususida yuqoridagi fasllarda batafsil toʻxtalib oʻtdik. Sovet hokimiyati yillarida olib borilgan ateistik siyosat natijasida jamiyat aʼzolarining maʼlum bir qismi dindan uzoq tutildi. Mustaqillik yillarida esa berilgan imkoniyatlar natijasida jamiyat diniy uygʻonish davrini boshidan kechirdi. Turli xil omillar – diniy ekstremizm, tashqi geosiyosiy tebranishlar sabab Oʻzbekistonda islom dinining rivoji bir tekisda kechayotgani yoʻq. Yangi Oʻzbekistonda diniy erkinliklar bir muncha kengaytirildi, yangi diniy taʼlim muassasalari ochildi, axborot makonidan diniy kontent bir necha yuz barobarga koʻpaydi. Mana shunday sharoitda islom diniga eʼtiqod qiluvchilar oʻz qarashlarini boshqalarga majburan singdirish, ateistik dunyoqarashga ega insonlar esa dindorlarni kamsitishga boʻlgan urinishlari tobora yaqqol namoyon boʻlmoqda. Diniy liboslarni kiyish, taʼlim muassasalarida yigit va qizlarning birgalikda oʻqishi kabi masalalarda qutblashuv, ayniqsa, keskin tus olmoqda. Qayd etib oʻtish kerakki, Oʻzbekistonda aholining diniy qarashlari boʻyicha fundamental xususiyatga ega boʻlgan keng koʻlamli sotsiologik tadqiqotlar olib borilmagani sababli bu boradagi aholi salmogʻi haqida gapirish qiyin. Faqatgina ijtimoiy tarmoqlardagi qarama-qarshiliklarning kontent tahliligina bu borada dastlabki xulosalarni chiqarishga imkon beradi.

¹⁶ Ўзбекистонда 2017-2021 йилларда риворжлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси натижалари. Бюллетень. Лойиҳа раҳбари Ш.Асадов ва бошқалар. – Тошкент, Бакира пресс. 2021. – Б. 103.

¹⁷ Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент, Ўзбекистон, 2021. – Б. 400.

Yusuf Xos Hojib bundan ming yil avval – diniy va dunyoviy qarashlar uygʻun holda mavjud boʻlgan, islom dini jamiyat taraqqiyotiga toʻsiq emas, balki unga turtki boʻlgan davrda yashab ijod qildi. Shu bilan birga dunyoviy bilimlarni oʻrganish, olamni ilmiy anglashni oʻz asarlarida targʻib qildi – ana shunday shaxslar hukmdorning oldida kamarbasta boʻlishi kerakligi haqidagi oʻzining kontseptsiyasini yaratdi. Bugungi kundagi diniy qarashlardan kelib chiqib qutblashuvda ana shu bagʻrikenglik, hamjihatlik va diniy tolerantlik gʻoyalari dolzarb ahamiyatga ega boʻlib turibdi. Alloma ilmiy-falsafiy merosi, unda bayon etilgan kontseptual qarashlarni chuqur ilmiy oʻrganish va targʻib qilish orqali Yangi Oʻzbekistonni barpo etish hamda Uchinchi Renessans poydevorini yaratish jarayoniga ijobiy taʼsir koʻrsatish istiqbollari mavjud.

XULOSA.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagilarni xulosa qilish mumkin:

Birinchidan, ilk Renessans davri uchun xalqlarning yagona madaniy muhitga birlashtirgan omil arab tili boʻlgan boʻlsa, bugungi kunda dunyo miqyosida ingliz tili ilgʻor ilmiy kashfiyotlar va ixtirolar tiliga aylangan. Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda ushbu omilga alohida eʼtibor qaratish orqali ilm-fanda yuksak natijalarga erishish mumkin.

Ikkinchidan, Yusuf Xos Hojib bilimdon kishi el-yurt sarvaridir, barcha muammolarni hal qilishning yoʻli ilmdir, degan kontseptual fikrni ilgari suradi. Bu esa bugungi kundagi global, lokal va milliy darajadagi taraqqiyotimizga toʻsiq boʻlib turgan muammolarni ilmiy yoʻl bilan hal qilish zarurligini yana bir bor uqtiradi.

Uchinchidan, Yangi Oʻzbekiston rivojiga eng katta toʻsiq korruptsiyadir. Yusuf Xos Hojib falsafiy merosida korruptsiyaga qarshi kurash masalalari ham yoritilgan boʻlib, alloma pora olgan bekning yuzi qora boʻlishi haqida ogohlantiradi va taʼmagirlikning jamiyat taraqqiyotiga toʻsiq ekanini uqtirib oʻtadi.

Toʻrtinchidan, Yangi Oʻzbekistondagi “Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak” degan gʻoyaning falsafiy asosi “Qutadgʻu biligʻ” asarida keltirib oʻtilgan.

Ulusga, lashkarga bosh boʻlsang oʻzing,

Halolu toʻgʻri boʻl, ham oʻtkir koʻzing.

Oʻzing hojib ersang, pora olmagin,

Yetim, tul va qashshoq soʻzin tinglagin ¹⁸.

Yuqoridagi fikrlar orqali hukmdor oʻtkir koʻzli – muammolarni oʻz vaqtida koʻra biladigan va jamiyatning barcha aʼzolari bilan muloqotga kirishishga tayyor shaxs boʻlishi keraligiga eʼtibor qaratiladi. Bu esa davlat va jamiyat oʻrtasidagi munosabatlarni toʻgʻri shakllantirishga ijobiy taʼsir koʻrsatadigan gʻoyadir.

¹⁸ Qutadgʻu biligʻ: (Bilim saodati)/ Yusuf Xos Hojib, Abduxamid Parдаев таъдрили. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 402.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021. – Б. 5.
2. Мирский Георгий. Исламская цивилизация в глобализирующемся мире: Россия и мусульманский мир, по. 12, 2004, pp. 126-144.
3. Солтанова Н.Б. Ренессанс Востока – научная база Запада. American Scientific Journal. № 52/2021. – С. 9.
4. Қутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдуҳамид Пардаев таъдиди. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 248.
5. <https://lex.uz/docs/3088008>
6. <https://anticorruption.uz/uzc/item/about>
7. <https://anticorruption.uz/uzc/item/2022/03/10/agentlikning-2021-jildagi-faoliyati-natizhalariga-bagishlangan-matbuot-anzhumani-bolib-otdi>
8. Горбова В.В. Философско-антропологические измерения коррупции. Автореф. дисс. филсоф.наук. Вороножен, 2016. – С. 11.
9. Қутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдуҳамид Пардаев таъдиди. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 248.
10. Қутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдуҳамид Пардаев таъдиди. – Тошкент, Янги аср авлоди, 2016. – Б. 133.
11. <https://www.gazeta.uz/uz/2016/10/22/islohotlar/>
12. Ўша манба.
13. Қутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдуҳамид Пардаев таъдиди. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 402.
14. Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент, “Ўзбекистон”, 2021. – Б. 19.
15. Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент, “Ўзбекистон”, 2021. – Б. 57.
16. Ўзбекистонда 2017-2021 йилларда риворжлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси натижалари. Бюллетень. Лойиҳа раҳбари Ш.Асадов ва бошқалар. – Тошкент, Бактира пресс. 2021. – Б. 103.
17. Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент, Ўзбекистон, 2021. – Б. 400.
18. Қутадғу билиг: (Билим саодати)/ Юсуф Хос Ҳожиб, Абдуҳамид Пардаев таъдиди. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. – Б. 402.